

Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку

УДК 327.3(045)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17155108>

**Трансформація сунітсько-шиїтських відносин в ісламі:
еволюція, політизація та інтернаціоналізація**

Сідо Айман,

магістр міжнародних відносин,

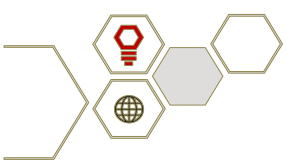
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна, <https://orcid.org/0009-0000-8085-6607>

Прийнято: 07.03.2025 | Опубліковано: 26.03.2025

Анотація. Беручи до уваги швидкі темпи розвитку країн ісламського світу, зміцнення їх позицій на міжнародній арені та їх неоднорідність в плані релігійного та конфесійного спрямування, ісламські держави часто ворогують між собою та підривають безпеку як в регіоні Близького Сходу, так і в світі загалом, породжуючи таким чином глобальні проблеми на кшталт міжнародного тероризму, фінансування тероризму та війни, глобальні економічні кризи та інші виклики. Метою даного дослідження є визначення та аналіз розколу ісламської спільноти та феномену шиїтсько-сунітського протистояння, його історичного коріння та унікальної специфіки з метою розуміння його практичного значення на формування регіонального порядку денного на Близькому Сході, регіональної безпеки, зовнішньої політики держав ісламського світу та поведінки провідних ісламських держав на міжнародній арені.

В ході проведення дослідження було використано наступні методи: історичний аналіз, синтез, аналогію, кейс-стаді та узагальнення.

Як результат, було проаналізовано історичний вимір протистояння ісламських течій та їх вплив на формування порядку та системи взаємовідносин на Близькому Сході, вплив на зовнішню політику основних потуг ісламського світу, які борються за лідерство в регіоні, а також безпекові виклики та їх наслідки, які виникають у результаті шиїтсько-сунітської ворожнечі.

Як висновок, було доведено, що іслам від початку свого зародження та до сьогодення відігравав важливу роль не тільки як керівництво для індивіда, а і як джерело ідеології, законів, правил, доктрин та навіть зовнішньополітичних рішень держав. Разом із тим, ісламська умма на ранньому етапі свого становлення зіштовхнулася з теологічними та політичними викликами, які переростали у внутрішню боротьбу ісламського світу та яка супроводжуватиме мусульман та їх соціально-політичні системи протягом віків.

Ключові слова: іслам, релігійний фактор, регіональна безпека, міжнародні відносини, зовнішня політика, Близький Схід, Саудівська Аравія, Іран.

Transformation of Sunni-Shia Relations in Islam: Evolution, Politicization and Internationalization

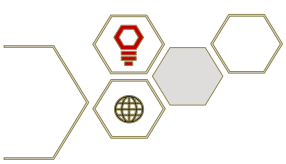
Sido Aiman,

Master of International Relations,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine, <https://orcid.org/0009-0000-8085-6607>

Abstract. Given the rapid pace of development of Islamic countries, the strengthening of their positions in the international arena, and their heterogeneity in terms of religious and denominational orientation, Islamic states often antagonize each other and undermine security both in the Middle East region and in the world as a whole, thus giving rise to global problems such as international terrorism, the financing

of terrorism and war, global economic crises, and other challenges. The purpose of this study is to identify and analyze the division within the Islamic community and the phenomenon of Shiite-Sunni confrontation, its historical roots and unique specifics in order to understand its practical significance for shaping the regional agenda in the Middle East, regional security, the foreign policy of Islamic states, and the behavior of leading Islamic states in the international arena.

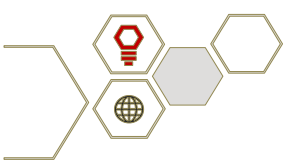
The following methods were used in the course of the study: historical analysis, synthesis, analogy, case study, and generalization.

As a result, the historical dimension of the confrontation between Islamic movements and their influence on the formation of order and the system of relations in the Middle East, the influence on the foreign policy of the major powers of the Islamic world fighting for leadership in the region, as well as the security challenges and their consequences resulting from the Shiite-Sunni hostility.

In conclusion, the study proved that Islam, from its inception to the present day, has played an important role not only as a guide for individuals, but also as a source of ideology, laws, rules, doctrines, and even foreign policy decisions of states. At the same time, the Islamic ummah faced theological and political challenges in its early stages of development, which would grow into internal struggles within the Islamic world and accompany Muslims and their socio-political systems for centuries.

Keywords: Islam, religious factor, regional security, international relations, foreign policy, Middle East, Saudi Arabia, Iran.

Постановка проблеми. У добу бурхливої політизації релігії, дедалі зростаючої конфліктогенності регіону Близького Сходу, коли ісламський світ знаходиться у фокусі зовнішніх політик провідних держав світу, окремі держави регіону стрімко розвивають свій економічний потенціал, військово-промисловий комплекс та медійні і культурно-дипломатичні можливості, просуваючи відповідні варіанти ісламу, зокрема і політичного ісламу, крізь призму своєї ідеології, постає необхідність глибшого розуміння суті та перспектив політики

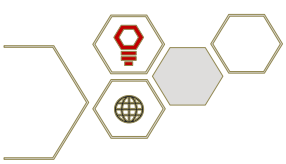

цих держав. На їх поведінку впливає саме релігійна ідеологія: Королівство Саудівська Аравія традиційно орієнтується на ваххабізм та салафізм, в той час як основний противник Королівства, Ісламська Республіка Іран, – на іслам шіїтського напрямку. Незворотній процес глобалізації сучасного світу сприяє тому, що конфлікт між двома основними гілками ісламської думки – шіїзмом та сунізмом, – вийде за межі регіону Близького Сходу. Свідком поширення такого впливу світ є вже сьогодні.

Протиборчі сторони у своїй боротьбі орієнтуються не тільки на течії ісламу, а й на союзників. Так, США, підтримуючи сунітську монархію, стали ворогом для шіїтського Ірану, який, в свою чергу, переорієнтувався на ворогуючі із Заходом Китай та Росію. Саме тому, здавалося б, у далекій для ісламського світу війні Росії проти України застосовується озброєння іранського виробництва, а Росія користується політичною та економічною підтримкою від шіїтського табору на чолі з Іраном.

У цьому ключі варто зауважити, що роль релігії та релігійних конфліктів у світовій політиці перебуває у фокусі досліджень різних теорій міжнародних відносин, адже, як зауважує Т. Шах, релігія може робити різноманітні внески в міжнародний політичний процес, змінюючи його хід [1, с. 88-89]. Із точки зору апологетів політичного реалізму, релігія є важливим фактором для отримання впливу серед інших держав шляхом легітимізації дій державного актора та використання її як інструменту «м'якої сили», адже будь-яка держава, в першу чергу, намагається поширити свій вплив на інших суб'єктів світового політичного простору, а не просто зміцнити свою владу. Відтак, релігія допомагає великим державам створювати міжнародні норми для легітимізації своєї діяльності та отримання впливу серед інших [2, с. 14].

Прихильники лібералізму відводять більше місця для релігії у міжнародній політиці, розглядаючи поняття «м'яка сила» як ключовий чинник її формування. Лібералізм не обмежує поняття сили військовою потужністю, адже владний вплив міжнародних акторів може здійснюватися як за допомогою жорсткої сили

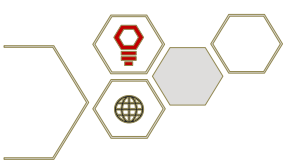

на зразок військових та економічних важелів, так і на основі застосування м'якої сили, що чинить вплив на інші держави через культуру й політичні цінності, які спираються на легітимність та моральний авторитет визначеного суб'єкта [3, с. 11]. Відтак, релігія постає у вигляді потужного елемента ресурсів м'якої сили, що дозволяє пояснити роль релігійних організацій та мереж (наприклад, католицької церкви) в міжнародній політиці.

Оскільки соціальний конструктивізм зосереджується на ідеях та ідентичності, він є найбільш прийнятною теорією для трактування ролі релігії у міжнародних відносинах. Хоча, незважаючи на цю теоретичну можливість, конструктивісти не приділяли багато уваги ролі релігії у розвитку ідей чи ідентичностей. Релігія є ключовою силою в конструктивістській концепції «логіки доречності». На думку М. Барнетта, «логіка доречності» визначає, яким чином актори міжнародних відносин дотримуються правил «політичної гри», зважаючи на те, чи є їхні дії легітимними» [4, с. 155]. Відтак, політичні лідери можуть підтвердити легітимність своїх дій, використовуючи релігійні ідеї та норми. Однак ця легітимність залежить від того, чи поділяє міжнародна або внутрішньодержавна аудиторія однакові уявлення про цих акторів, адже навіть окремі індивіди, які сповідують одну релігію, можуть мати різні погляди на становлення та розвиток визначених політико-соціальних взаємодій.

Виходячи з даної логіки, розгляд шийтсько-сунітського конфлікту в міжнародних відносинах набуває особливої ваги. Однак, наразі бракує цілісного бачення цього протистояння як складного і багатовимірного явища. Воно формується під впливом не лише релігійних чи історичних чинників, а й політичних, соціальних та економічних процесів. Саме тому виникає потреба в більш глибокому й системному аналізі причин, розвитку та наслідків цього конфлікту – особливо в умовах сучасної геополітичної нестабільності й транснаціональних викликів для регіональної безпеки.

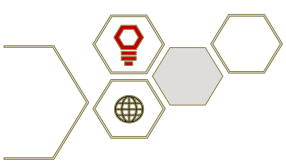
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час проведення даного дослідження використовувалася низка наукових розробок, у фокусі яких

перебувають теоретичні питання зародження, еволюції, політизації та інтернаціоналізації відносин та взаємодії між сунітським та шіїтським вимірами ісламу. Зважаючи на зростання зацікавленості релігією як фактором міжнародних відносин у сучасному політологічному дискурсі, напрацювання Т. Шаха пропонують нормативний аналіз релігії як морального ресурсу у світовій політиці, підкреслюючи її здатність як легітимізувати насильство, так і сприяти миротворчим ініціативам [1]. Ці положення перегукуються з працею Н. Сандала і П. Джеймса «Релігія та теорія міжнародних відносин: шлях до взаєморозуміння», де релігія трактується як автономна змінна в теорії міжнародних відносин, що має значення для ідентичності держав, поведінки акторів та конфліктної динаміки [2]. У порівняльному вимірі ці підходи створюють концептуальну основу для розуміння того, як сунітсько-шіїтські відносини, попри свою конфесійну природу, значною мірою детермінуються політичними, інституційними й ідеологічними факторами.

Аналітична записка С. Куссерова і П. Павлака, підготована для Європейського парламенту, узагальнює базові доктринальні відмінності між сунітами й шиїтами, водночас наголошуючи на внутрішній гетерогенності кожної гілки ісламу [5]. Це положення доповнюється даними *Pew Research Center*, які свідчать про значну регіональну варіативність у сприйнятті конфесійної ідентичності, що ставить під сумнів ідею «монолітного ісламу» [11].

Державницький погляд на конфесійну політику подано у праці М. Аль-Атаунеха, де Саудівську Аравію розглянуто як теократичну модель управління. Автор демонструє, як сунітська (ваххабітська) доктрина використовується для легітимації політичної влади, маргіналізації шіїтської меншини та зовнішньополітичної конкуренції [13]. Особливу увагу шіїтському політичному дискурсу приділяють Е. Калабрезе та Р. Бомон, які аналізують політичний шиїзм як адаптивну ідеологічну форму, що відповідає на виклики національних та міжнародних контекстів. Це підсилює ідею про те, що шиїзм трансформується не лише під релігійним, а й під політичним тиском [12].

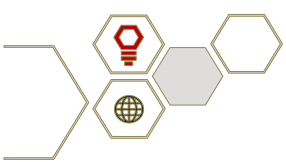

На міжнародному рівні конфесійний розкол часто переплітається з інтересами великих держав. У дослідженні П. Роджерса та Р. Ріва оцінюється вплив втручання Росії в сирійський конфлікт як фактору, що посилює поляризацію між сунітськими та шіїтськими силами [10]. Це кореспондує з аналітикою П. Лофта, в якій представлено стратегію Ірану щодо проєкції шіїтського впливу на Близькому Сході, включаючи інституційні та військові важелі [15]. Оскільки в процесі інтернаціоналізації сунітсько-шіїтського антагонізму ключову роль відіграють не лише держави (передусім Саудівська Аравія та Іран), а й недержавні актори, робота С. Шміда демонструє, як організація «Хезболлах» маневрує між панісламською ідентичністю та локальними політичними цілями, використовуючи конспірологічні наративи як засіб мобілізації. Це дозволяє розглядати шіїтські політичні структури не як гомогенну силу, а як адаптивних акторів, котрі взаємодіють у рамках глобальних політичних процесів [7].

Додатково Я. Халабі простежує, як трансформація американського дискурсу щодо Близького Сходу – від орієнталізму до неоорієнталізму – впливає на сприйняття сунітсько-шіїтських конфліктів, редукуючи їх до цивілізаційного зіткнення, а не комплексної взаємодії релігій, ідеологій та інтересів [14]. Цінним є також внесок Ф. Вехрі та А. Бухарса, які демонструють, як салафізм у Північній Африці, попри свою сунітську основу, проявляється по-різному залежно від соціального, політичного та колоніального спадку регіону, відкриваючи нові горизонти для порівняльного аналізу [16].

Відтак, усі згадані джерела містять лише точкову інформацію, що може бути використана задля повного осмислення масштабу проблеми відносин між двома течіями ісламу (зокрема, у контексті сучасних конфліктів міжнародних відносин), тому обрана тема статті має неабияку актуальність як з теоретичної, так і з практичної точок зору.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки витоки та суть взаємовідносин між сунітами та шіїтами, а також їх поява як

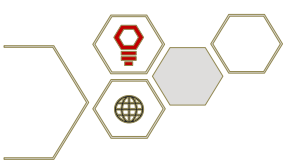
прихильників окремих гілок ісламу менше перебували у фокусі уваги науковців порівняно з їх сучасною конфронтацією у рамках подій «арабської весни», зародження радикальних політизованих угруповань та міжнародного тероризму і залишаються значною мірою невивченими, дана стаття повинна визначити коріння стародавнього конфлікту, який має наслідки та продовжує впливати на міждержавні відносини та зовнішню політику держав ісламського світу й світу загалом, адже питання відносин між двома основними течіями ісламу, які безпосередньо впливають на формування порядку денного в регіоні Близького Сходу, повинні враховуватися під час розробки і узгодження стратегій національної політики щодо країн ісламського світу, а також братися до уваги в процесі взаємодії з мусульманськими партнерами на різних рівнях.

У контексті ідентифікації загальних прогалин у вивченні конфесійного протистояння, автор пропонує особливу увагу звернути на те, що нині недостатньо опрацьованими залишаються такі аспекти даної проблематики:

- проведення глибинного аналізу історичних, соціальних та політичних витоків сунітсько-шиїтського протистояння;
- повноформатне висвітлення останніх тенденцій у розвитку сунітсько-шиїтської конфронтації на сучасній міжнародній арені;
- встановлення взаємозв'язку між релігійною ідентичністю і геополітичними інтересами учасників конфлікту.

Дана робота покликана заповнити ці прогалини шляхом комплексного аналізу наявних факторів, які формують динаміку сунітсько-шиїтського протистояння, що сприятиме більш глибокому розумінню механізмів конфлікту й відповідної еволюції, політизації та інтернаціоналізації міжконфесійних відносин в ісламі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даного дослідження є визначення та аналіз розколу ісламської спільноти та феномену сунітсько-шиїтського протистояння, його історичного коріння та унікальної специфіки з метою розуміння його практичного значення для формування

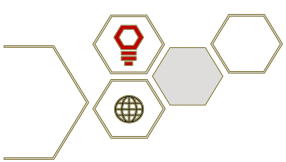

регіонального порядку денного на Близькому Сході, регіональної безпеки, зовнішньої політики держав ісламського світу та поведінки провідних ісламських держав на міжнародній арені. Задля досягнення даної мети, автором визначено такі завдання дослідження:

- проаналізувати історичні передумови та витоки розколу ісламської спільноти;
- виявити основні чинники, що впливають на загострення сунітсько-шіїтського протистояння;
- оцінити вплив релігійного розколу на регіональну політику та міждержавні відносини на Близькому Сході та в світі в цілому;
- розглянути роль зовнішніх акторів у підтримці чи ескалації конфлікту;
- запропонувати авторські підходи для пояснення динаміки ісламського розколу в контексті міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Двигуном розколу мусульманської спільноти стала смерть пророка Мухаммада в 632 році. Саме після цієї важливої для кожного віруючого мусульманина події почали виникати суперечки всередині ранньої ісламської громади, в основі яких стояла боротьба за владу. На думку автора, така боротьба хоч і відбувалася під впливом корисних та особистих цілей окремих постатей, але виникла передусім на ґрунті розбіжності теологічних та ідеологічних поглядів та неоднозначного сприйняття деякими мусульманами вчення пророка. Цьому сприяла також відсутність чітко визначеного механізму наслідування духовної та фактичної влади після пророка в ісламській політично-соціальній структурі.

Таким чином, мусульманська умма розділилася на дві основні групи: шіїти були прихильниками думки, що халіфом повинен стати родич Мухаммада (на той час це був двоюрідний брат та зять пророка – Алі ібн Абу Таліб). В свою чергу суніти керувалися іншим підходом – титул халіфа не має передаватися шляхом спадкової передачі влади та, поряд з Кораном, джерелом ісламського вчення, в тому числі політичного, була сунна Мухаммада (звичай та шлях, яких дотримувався пророк під час життя як приклад для кожного віруючого). Таким

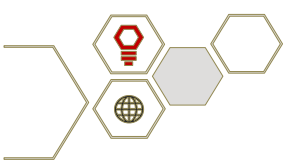

чином, суніти і шиїти стали не просто конфесіями всередині ісламу, а політичними групами, які внаслідок, в тому числі, політичних розбіжностей протистоять одна одній і по сьогодні як у військовому і політичному, так і в економічному та інформаційному вимірах [5, с. 2-3].

Відтак, задля виявлення специфіки сунітсько-шиїтського протистояння в ісламі в контексті його еволюції, політизації та інтернаціоналізації, автором було використано низку методів дослідження, серед яких на особливу увагу заслуговують історичний аналіз, синтез, аналогія, кейс-стаді та узагальнення. Так, історичний метод дозволяє нам здійснити послідовне вивчення еволюції відносин між сунітами та шиїтами в різні періоди історії, що сприяє виявленню ключових етапів їх трансформації в контексті політичних і соціокультурних змін та дає можливість розчленувати складні явища політизації і інтернаціоналізації конфлікту на складові елементи задля деталізованого вивчення факторів, які впливають на динаміку протистояння.

Метод синтезу дозволяє інтегрувати результати різнобічних досліджень, історичних фактів, теоретичних концепцій та емпіричних даних у цілісну та узгоджену модель, що відображає багатовимірність процесів трансформації міжконфесійних відносин в ісламі. Метод аналогії застосовується для порівняння сунітсько-шиїтських конфліктів із подібними релігійними чи етноконфесійними протистояннями, що сприяє формуванню нових інтерпретацій і концептуальних підходів. Метод кейс-стаді забезпечує глибинний аналіз конкретних прикладів сучасних конфліктів, виявляючи закономірності політичної мотивації та міжнародного впливу у розвитку протистояння. Нарешті, метод узагальнення дає змогу сформулювати ключові висновки на основі комплексного аналізу запропонованої проблематики, поєднуючи теоретичні і практичні аспекти дослідження.

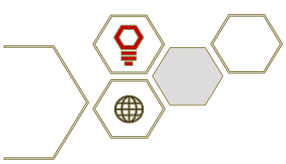
Застосування зазначених методів створює надійну методологічну основу для системного вивчення трансформації сунітсько-шиїтських відносин, що відображає їх еволюційний розвиток, політичну динаміку і глобальний контекст.

Дійсно, протягом усієї історії розвитку ісламського світу Іран займав певну опозиційну нішу щодо сунізму та, фактично, був оплотом для шіїтів. У першу чергу, це пояснюється прагненням персів до реваншизму. В доісламський період історії Близького Сходу там сформувалася своя система міжнародних відносин, яку автор порівнює з біполярним світом після Другої світової війни, адже Близький Схід в той час був центром цивілізації та міжнародних процесів, а на міжнародній арені виступали дві потужні імперії – Візантійська та Сасанідів, відносини між якими характеризувалися економічним та подекуди військовим протистоянням з періодичною розрядкою. Араби в цій системі були слабкою силою, яка не становила ніякої загрози ні для однієї зі сторін.

Взагалі Іран має набагато глибшу цивілізаційну історію і значення, ніж арабські держави. Іслам об'єднав розрізнені та часто ворогуючі між собою племена бедуїнів, які зуміли підкорити непокірний Іран [6]. Суніти становлять більшість, в той час як шіїти – меншість. Тож Іран фактично взяв на себе покровительство над шіїтською меншістю, прагнучи відновити своє значення та домінацію на арабами. Так, протиріччя між сунітами та шіїтами були завжди: вони часто вели бойові дії один проти одного впродовж історії, проте це не заважало мільйонам із них століттями жити мирно пліч-о-пліч, тому кульмінацією їх протиріч стала колоніальна залежність мусульманських територій. В таких умовах з виникненням панісламістських ідей, а, до речі, існують і шіїтські (Хезболлах), стала проводитися більш жорстка лінія розмежування між сунітами та шіїтами та вони почали гостро виділятися на фоні сунітів, серед яких почали розповсюджуватися ідеї салафізму [7, с. 157-158].

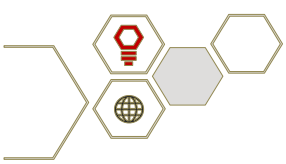
Свою роль відіграє і кількісне співвідношення двох груп. Загальна кількість мусульман у світі в 2023 році перевищила 2 млрд. осіб, що становить 25% населення Земної кулі [8]. Як вже було зазначено, кількісно домінуюче становище серед мусульман займають суніти (разом з салафітами, які раніше розглядалися як один із напрямів сунізму, – 87-90% віруючих), шіїтів налічується не більше 20% [5, с. 4]. Більшість сунітів і взагалі мусульман

проживають в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. На Близькому Сході, де зосереджені шіїти, на них припадає приблизно половина мусульманського населення. Більш як 1/3 всіх шіїтів світу живе в Ірані (90-95% населення країни). Великі громади (понад 5 млн. осіб) існують в Пакистані, Індії, Іраку, Туреччині, Ємені та Азербайджані. В Ірані, Азербайджані, Бахреїні та Іраку шіїти становлять більшість населення. У Саудівській Аравії на шіїтів припадає близько 10-15% мусульманського населення країни [9]. Це певним чином впливає на формування політики країни, в тому числі, й зовнішньополітичних пріоритетів. Прикладом може слугувати Сирія, колишній Президент якої був алавітом (одна із течій шіїзму), в той час як більшість населення суніти. Громадянська війна в Сирії мала всі необхідні ресурси та передумови, щоб швидко покінчити з правлінням Башара Асада, серед яких мобілізація сунітського населення проти режиму через невдоволення населення рівнем життя й соціальну несправедливість та фінансова допомога з боку сунітських монархій Перської затоки. Проте, в ситуацію втрутилися Росія та Іран. В даному випадку Іран прагне зберегти собі союзника, адже прихід до влади сунітської опозиції ознаменує втрату союзника в регіоні та потягне за собою послаблення шіїтської осі Ірану [10, с. 3].

Усередині обох течій існують підгрупи, оформлені як правові школи (мазхаби), релігійні братства (тарікати) або секти (наприклад, ізмаїліти і алавіти в шіїзмі). При цьому, доктринальні відмінності не завжди очевидні для самих віруючих. Згідно з опитуванням *Pew Research Center*, в формально сунітській Індонезії (вже протягом значного часу найбільша кількість мусульман проживає в Індонезії) лише 26% назвали себе сунітами, а 56% обрали варіант «просто мусульманин». У той же час, в деяких близькосхідних країнах значна частина населення зовсім не вважає шіїтів мусульманами (в Єгипті таких 53%, в Марокко – 50%, в Йорданії – 43%) [11].

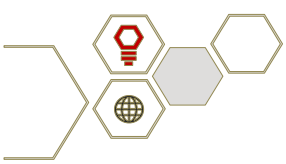
У своїй боротьбі за лідерство в регіоні Саудівська Аравія та Іран активно використовують ідеологічну складову двох течій ісламу. Можна припустити, що

саме це і є однією із головних причин політизації сунітсько-шиїтського протистояння та розвитку політичного ісламу. Страта в Ер-Ріяді провідного шиїтського богослова шейха Наміра аль-Нібра загострила і без того непрості відносини між Іраном і Саудівською Аравією. Після страти проповідника натовп протестуючих напав на саудівське посольство в Тегерані, стався розрив дипломатичних відносин між двома країнами, які відтоді не скупляться на гнівні заяви на адресу одна одної. Але ворожнеча між двома найбільшими країнами Близького Сходу пояснюється не тільки такими подіями: вона має глибокі релігійні, історичні та політичні корені. Іран і Саудівська Аравія є дві сторони в тисячолітньому спорі, витоки якого знаходяться в самому серці ісламу – між сунітами і шиїтами [12, с. 2].

Як вже згадувалося, після смерті пророка Мухаммада його послідовники розкололи спільноту мусульман у пошуку відповіді на питання, хто все ж таки є його законним спадкоємцем. Однак дуже важливо не перебільшувати значення цієї розбіжності. Суніти і шиїти поділяють фундаментальні переконання і правила, що стосується концепції тавхіду (монотеїзму в ісламській парадигмі) та обов'язковості молитви, і вони століттями співіснували в мінливих умовах – від загострення конфлікту і війн до мирного співіснування. Ворожість в їх відносинах легше пояснити з точки зору боротьби за владу на Близькому Сході і за його межами. Статус Ірану і Саудівської Аравії, як провідних представників відповідно шиїтів і сунітів в ісламі, завжди визначав їх зовнішню політику. Обидві країни шукали союзників між країнами, які розділяли їх теологічні погляди, а також підтримували побратимів по релігії в тих державах, де при владі були представники іншого напрямку ісламу [13, с. 721-723].

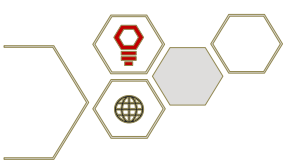
Загострення у відносинах двох країн може бути віднесено до часу Іранської революції 1979 року, коли прозахідний лідер держави був повалений, а до влади прийшли релігійні лідери-шиїти. Тегеран почав підтримувати збройні шиїтські угруповання і партії за кордоном, а Ер-Ріяд, стурбований зростаючим впливом Ірану, намагався зміцнити зв'язки з іншими сунітськими урядами, що

виразилося, зокрема, у створенні Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, а також просувати в медійному просторі ідеї ваххабізму та салафізму, на основі яких прийшла до влади та трималася династія Саудитів. У 1980-х роках напруженість у відносинах між Саудівською Аравією та Іраном стала зростати. Саудити в той час надавали підтримку іракському лідеру Саддаму Хусейну. В результаті зіткнень, що спалахнули під час хаджу в 1987 році, були вбиті сотні іранських паломників, і Ер-Ріяд розірвав дипломатичні зв'язки з Іраном на три роки. Іншою важливою подією в двосторонніх відносинах було вторгнення в Ірак в 2003 році сил міжнародної коаліції на чолі з США. Тоді після повалення режиму Саддама Хусейна до влади прийшов уряд на чолі з шіїтами, що не могло не стурбувати сусідів в Ер-Ріяді [14, с. 3-4].

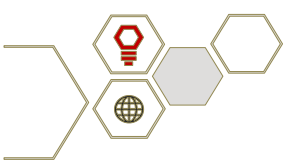
В ході «арабської весни» Іран надав підтримку своєму союзнику, Президенту Сирії Башару Асаду, як було зазначено вище. В свою чергу, Саудівська Аравія не забула прийти на допомогу противникам Башара Асада, хто був в опозиції, коли ті очолили масові протести в Сирії. У Бахрейні ж саудівські війська допомогли владі, навпаки, придушити антиурядові виступи, в яких брали участь представники шіїтської більшості. В Ер-Ріяді дуже нервово відреагували на досягнення домовленості шістки посередників з Іраном. Саудівську Аравію турбувало те, що зняття санкцій дозволило б Тегерану надавати підтримку шіїтським угрупованням в різних країнах Близького Сходу [15, с. 20].

Як тільки стало відомо про страти в Ер-Ріяді, коаліція на чолі з Саудівською Аравією, воююча на стороні урядових військ з шіїтськими повстанцями-хуситами в Ємені, тут же оголосила про припинення перемир'я, яке, до речі, не дотримувалося в повній мірі жодною зі сторін. Саудівська Аравія, звинувативши Іран в підтримці шіїтських повстанських формувань в Ємені, вважала за потрібне втрутитися в конфлікт, щоб підтримати Президента Абд-Раббі Мансура Хаді [16, с. 116-117].

Єдине, в чому можна зараз не сумніватися, так це в тому, що погіршення ірансько-саудівських відносин тільки сприятиме дестабілізації ситуації на Близькому Сході та продовженню чи відновленню страждань народів тих країн, безпека яких вже підірвана і достатньо одного сірника, щоб здійнялося полум'я війни та зіткнень конфесій. В ході такого протиборства вже загинула велика кількість як сунітів, так і шіїтів. До того ж, в XXI столітті на Близькому Сході з'явилося поняття геноциду. Реакція міжнародної громадськості на все це була цілком очікуваною. Такі союзники Саудівської Аравії, як Бахрейн, теж пішли або на зниження рівня дипломатичних зв'язків з Іраном, або на повний їх розрив. Світові держави закликають обидві країни зробити все, щоб розрядити ситуацію. У делікатному становищі опинилися США, які ось уже багато років є партнером Саудівської Аравії (нафтовий та газовий фактори), однак докладали багато зусиль для досягнення ядерної угоди з Іраном. Найпохмуріший прогноз аналітиків зводиться до того, що в регіоні може початися варіант 30-річної війни, яку вели між собою в XVII столітті католики і протестанти [17]. Проте посередницькі зусилля Китаю, який сприяв нормалізації відносин між Королівством Саудитів та Іраном [18], а також ескалація палестино-ізраїльського конфлікту, який змусив проксі-війська Ірану – єменських гуситів – направити свої ракети на Ізраїль, відкладають можливість повторення 30-річної війни на Близькому Сході на другий план [19].

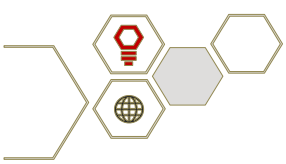
Висновки. Роблячи висновки щодо питання сунітсько-шіїтських відносин, можна спостерігати сумісність мусульманського братерства та міжконфесійної ворожнечі, яка бере початок з начебто простого питання – хто ж буде спадкоємцем пророка Мухаммада? Така невирішеність врешті-решт призвела до подій, які ми спостерігали під час «арабської весни», зокрема, внутрішніх перетворень у Сирії та Іраку, та продовжуємо спостерігати наслідки й зараз. Це стало «ниткою», за яку «смикають» політичні сили різних країн для провадження своєї зовнішньої та внутрішньої політики й розширення свого регіонального впливу. Можна сказати, що зараз конфронтація між шіїтськими

та сунітськими елітами вийшла з тіні та стала відкритою й почала супроводжуватися відкритими закликами до повалення влади там, де панують шіїти або суніти, закликами до геноцидних дій однієї конфесійної групи над іншою. Політизація відносин між сунітами та шіїтами яскраво виражена в протистоянні Ірану та Саудівської Аравії, а залучення до цього конфлікту закордонних сил сприяє інтернаціоналізації даної проблеми. І хоча, на перший погляд, ситуація затихла на тлі поновлення кровопролиття в Секторі Газа, насправді ж гостра фаза шіїтсько-сунітського протистояння просто поставлена на паузу, а інформаційний фронт цієї боротьби тільки посилюється з розвитком інформаційних технологій та соціальних мереж.

У світлі глибокої історичної вкоріненості та багатовимірної природи сунітсько-шіїтського розколу, що в сучасному світі дедалі частіше набуває політичного, а іноді й військово-конфліктного характеру, особливої актуальності набуває вироблення практичних підходів до стабілізації міжконфесійних відносин. На основі здійсненого дослідження можна сформулювати низку рекомендацій для політиків-практиків та наукової спільноти. З точки зору практичної реалізації політики, варто було б сконцентрувати увагу на таких аспектах:

- визнання конфесійного плюралізму, адже державна політика мусить базуватися на принципі недискримінації релігійних меншин;
- посилення міжрелігійного діалогу: створення інституційних платформ для діалогу між сунітськими та шіїтськими лідерами сприятиме зниженню напруги, подоланню стереотипів і пошуку спільних цінностей, особливо в умовах політично поляризованого Близького Сходу;
- деполітизація релігії у зовнішній політиці та раціоналізація останньої;
- залучення громадянського суспільства: неурядові організації, міжконфесійні ініціативи та незалежні дослідницькі центри повинні бути включені у процес вироблення політик, що стосуються конфесійного миру та безпеки.

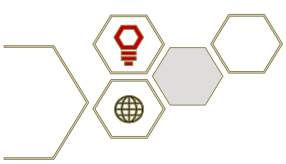

У свою чергу, науковці під час проведення досліджень повинні концентруватися на застосуванні міждисциплінарного підходу, оскільки аналіз сунітсько-шиїтських відносин потребує інтеграції методів релігієзнавства, політичної науки, міжнародних відносин, соціології та антропології. На сучасному етапі їм також варто залучати аналіз цифрового дискурсу: в світлі цифровізації політичних процесів, важливо досліджувати, як соціальні мережі, релігійні блогери та транснаціональні інформаційні потоки формують сприйняття «Іншого» та репродукують або деконструють конфесійні упередження. Крім того, вагомою віхою досліджень має стати вивчення позитивних кейсів, оскільки аналіз ситуацій, у яких сунітсько-шиїтські спільноти демонструють співпрацю та солідарність, може дати практичні уроки для трансформації міжконфесійних відносин.

У перспективі подальші наукові студії мають зосередитися на глибшому аналізі таких напрямів:

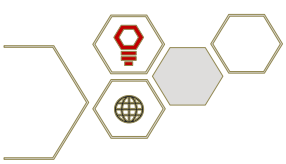
- визначення еволюції релігійної політики в авторитарних державах, адже слід дослідити, як модернізаційні зусилля в державах на кшталт Саудівської Аравії чи Ірану впливають на офіційне трактування конфесійної ідентичності та на внутрішньоконфесійний плюралізм;
- аналіз психології конфесійної ідентичності, в рамках якого слід з'ясувати, як індивідуальні та колективні уявлення про конфесійну приналежність формуються під впливом історичних травм і державної пропаганди;
- окреслення ролі діаспор, оскільки функціонування мусульманських діаспор, особливо в Європі та Північній Америці, є перспективним полем дослідження для аналізу нових форм інтерконфесійної взаємодії поза межами політизованих національних контекстів.

Висвітлення даних аспектів дозволить надати подальшим дослідженням не лише академічного, а й прикладного значення, сприяючи формуванню обґрунтованих і стійких підходів до врегулювання конфесійних протиріч у мусульманському світі та за його межами.

Список використаних джерел

1. Shah T. S. Religion and International Relations: Normative Issues // Religion and International Relations: A Primer for Research / M. C. Desch, D. Philpott (eds.). Notre Dame, USA: University of Notre Dame, 2013. P. 87-102.
2. Sandal N. A., James P. Religion and International Relations Theory: Towards a Mutual Understanding. *European Journal of International Relations*. 2010. Vol. 17, No. 1. P. 3-25. DOI <https://doi.org/10.1177/1354066110364304>
3. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004. 208 p.
4. Barnett M. Social Constructivism // The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations / J. Baylis, S. Smith (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2011. P. 148-165.
5. Kusserow S., Pawlak P. Understanding the branches of Islam / European Parliamentary Research Service. Briefing. PE 568.339. September 2015. 6 p. URL: <https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-568339-Understanding-branches-Islam-FINAL.pdf> (дата звернення: 13.01.2025).
6. فيصل برهان. نشأة الانقسام السني الشيعي / Center for Islamic Studies. 2018. URL: <https://islamic-study.org/1/نشأة-الانقسام-السني-الشيعي/> (дата звернення: 12.01.2025).
7. Schmid S. Hizbullah between Pan-Islamic Ideology and Domestic Politics: Conspiracy Theories as Medium for Political Mobilization and Integration // Conspiracy Theories in the United States and the Middle East: A Comparative Approach / M. Butter, M. Reinkowski (eds.). Berlin; Boston: De Gruyter, 2014. P. 157-176. DOI <https://doi.org/10.1515/9783110338270.157>
8. Zouiten S. Global Muslim Population Exceeds 2 Billion. *Morocco World News*. 6 April 2023. URL: <https://www.moroccoworldnews.com/2023/04/354870/global-muslim-population-exceeds-2-billion> (дата звернення: 10.01.2025).
9. Taylor A. 5 Facts about Sunnis and Shiites that Help Make Sense of the Saudi-Iran Crisis. *The Washington Post*. 5 January 2016. URL:

<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/01/05/5-facts-about-sunnis-and-shiites-that-help-makes-sense-of-the-saudi-iran-crisis/> (дата звернення: 16.01.2025).

10. Rogers P., Reeve R. Russia's Intervention in Syria: Implications for Western Engagement / Oxford Research Group: Global Security Briefing. October 2015. P. 1-5. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/194291/PR%20briefing%20October%202015.pdf> (дата звернення: 16.01.2025).

11. The World's Muslims: Unity and Diversity / Pew Research Center. 9 August 2012. URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2012/08/09/the-worlds-muslims-unity-and-diversity-1-religious-affiliation/> (дата звернення: 18.01.2025).

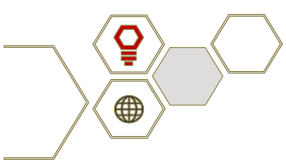
12. Beaumont R., Calabres E. C. Introduction // Political Shiisms / ed. by E. C. Calabrese, R. Beaumont. *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*. 2019. No. 145. P. 1-23 URL: <http://journals.openedition.org/remmm/13038> (дата звернення: 20.01.2025). DOI <https://doi.org/10.4000/remmm.13038>

13. Al Atawneh M. Is Saudi Arabia a Theocracy? Religion and Governance in Contemporary Saudi Arabia. *Middle Eastern Studies*. 2009. Vol. 45, No. 5. P. 721-737. DOI <http://dx.doi.org/10.1080/00263200802586105>

14. Halabi Y. US Foreign Policy in the Middle East from Counter-Orientalism to Neo-Orientalism. *E-International Relations*. 24 August 2023. P. 1-8. URL: <https://www.e-ir.info/pdf/102391> (дата звернення: 21.01.2025).

15. Loft P. Iran's Influence in the Middle East / House of Commons Library: Research Briefing. No. 9504. 14 April 2023. 26 p. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9504/CBP-9504.pdf> (дата звернення: 22.01.2025).

16. Wehrey F., Boukhars A. Salafism in the Maghreb: Politics, Piety, and Militancy. Oxford: Oxford University Press, 2019. 240 p. DOI <http://dx.doi.org/10.1093/oso/9780190942403.001.0001>

17. Khajehpour B. Blueprint: What normalization with Riyadh Means for Iran's Economy. *Amwaj Media*. 28 March 2023. URL: <https://amwaj.media/article/what-does-the-iran-saudi-agreement-mean-for-the-iranian-economy> (дата звернення: 23.01.2025).

18. الشرق للأخبار، اجتماع سعودي إيراني صيني بالرياض.. التزام باتفاق بكين والسعي لتعزيز العلاقات، 2024 URL: <https://asharq.com/politics/107227/-اجتماع-سعودي-إيراني-صيني-بالرياض> (дата звернення: 23.01.2025).

19. 10 December 2023 الجزيرة نت، أبرز تطورات اليوم الـ65 من الحرب الإسرائيلية على غزة، 2023. URL: <https://www.aljazeera.net/news/2023/12/10/-أبرز-تطورات-اليوم-الـ65-من-الحرب> (дата звернення: 24.01.2025).